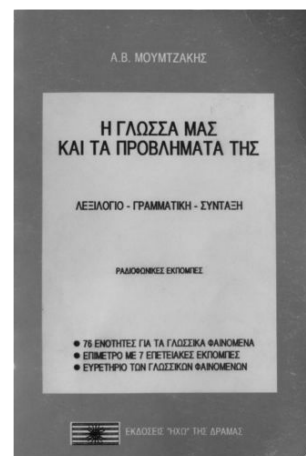

Α. Β. Μουμτζάκης,
Η γλώσσα μας και τα προβλήματά της,
Ηχώ της Δράμας, 1994

Πρόλογος

Από το Νοέμβριο του 1991 ως τις αρχές του 1994 είχα την ευκαιρία ύστερα από τις ευγενικές προσκλήσεις των υπευθύνων του ραδιοφωνικού σταθμού της Δράμας «ΡΑΔΙΟ ΗΧΩ», να γράφω και να παρουσιάζω κάθε Κυριακή στις 12 το μεσημέρι την εκπομπή «Η γλώσσα μας και τα προβλήματα της». Η εκπομπή, διάρκειας 5-10 λεπτών, αναφερόταν σε θέματα και προβλήματα σχετικά με τις λέξεις και φράσεις, τη γραμματική, τη σύνταξη και την ορθογραφία της νεοελληνικής γλώσσας.

Η επιλογή του γλωσσικού υλικού – ένα πραγματικό πρόβλημα για μια ραδιοφωνική εκπομπή με τέτοια θέματα – τελικά είχε προκριθεί να έχει, με τις αναπόφευκτες αποκλίσεις, τη μορφή μιας συνεξέτασης σε ευρύτερες ενότητες των διάφορων γλωσσικών φαινομένων, όσο φυσικά το επιτρέπουν αυτό ο ραδιοφωνικός χρόνος και οι άλλες συνθήκες και απαιτήσεις του ραδιοφωνικού μέσου, όπως: η ακρόαση χωρίς οπτική στήριξη, η πρόσληψη γνώσεων που συνηθίσαμε πιο πολύ να τις παίρνουμε από τα βιβλία, η ανάγκη για σύντομα και απλουστευμένα κείμενα κτλ.

Η ανάλυση λοιπόν των γλωσσικών στοιχείων δε γινόταν διεξοδική και πλήρης, όπως θα περίμενε ο ειδικός ακροατής. Αλλά αυτό δεν ήταν μόνο το εφικτό αλλά και το χρήσιμο. Η σειρά αυτή έπρεπε να απευθύνεται σε ένα ευρύ κοινό που, ανεξάρτητα από τις όποιες άλλες γνώσεις του, δεν ήταν υποχρεωμένο να ασχολείται ιδιαίτερα με τη γλώσσα και να διαθέτει μια πλήρη ενημέρωση. Άλλωστε τα τελευταία χρόνια συχνά ακούμε για τα προβλήματα της γλώσσας μας, δικαιολογημένα κάποτε για μια «νέα» – στην ευρεία χρήση της – γλώσσα, όπως είναι η νεοελληνική, η «δημοτική», γλώσσα.

Η παρουσίαση λοιπόν απέβλεπε σε μιαν απλή και, κατά το δυνατόν, ξεκάθαρη αναφορά βασικών θεμάτων της γλώσσας μας, με πολλά παραδείγματα αλλά όχι και με πολλές θεωρητικές λεπτομέρειες. Οι τελευταίες αν δε θα ήταν πάντοτε κουραστικές, ίσως όμως θα συνέβαλλαν σε μιαν αυταπάτη επάρκειας, έναν κίνδυνο, που περιορίζει το ενδιαφέρον του ακροατή για πληρέστερη ενημέρωση από τα βασικά βιβλία της γλώσσας μας – αν δεν αποτρέπει κιόλας τον ακροατή από αυτά. Και οι εκπομπές αυτού του είδους δεν μπορεί να μην έχουν στους βασικούς στόχους τους την αποφυγή ενός τέτοιου κινδύνου. Έτσι η ραδιοφωνική σειρά έπρεπε να αποβλέπει επίσης στο να γίνει για πολλούς και μια αφορμή για πληρέστερη γνωριμία, ή και μελέτη, των βασικών βιβλίων της νεοελληνικής γλώσσας, όπως της Γραμματικής και της Σύνταξης. Να οδηγήσει τους ακροατές

αποτελεσματικότερα ίσως προς εκείνα, μετά από κάποιους νέους προβληματισμούς, απορίες ή και αντιρρήσεις. Τελικά να αναπτύξει περισσότερο ενδιαφέρον για τη γλώσσα.

Οι εκπομπές μας λοιπόν προϋπέθεταν ακροατές που η αγάπη τους για τη γλώσσα, υπάρχουσα ή αναπτυσσόμενη, θα ήταν πάντοτε μεγαλύτερη από την ενημέρωσή τους στα προβλήματά της.

Στις εκπομπές, όχι πολύ σπάνια, γινόταν λόγος και για διάφορα λάθη που συναντούμε πολλές φορές στην προφορική ή γραπτή χρήση της γλώσσας μας. Αυτό ασφαλώς δεν αποτελούσε στόχο, αλλά έναν τρόπο που βοηθάει αμεσότερα και πρακτικότερα στη σωστή χρήση της γλώσσας.

Επιδιώχτηκε πάντως να παρουσιαστούν, με πολλές βέβαια επιλογές, σχεδόν όλα τα στοιχεία του λόγου, που έχουν σχέση με την πρακτική και λιγότερο με τη θεωρητική γνώση της γλώσσας.

Ασφαλώς όμως η διαπραγμάτευση όλων αυτών των γλωσσικών στοιχείων πολύ απέχει από το να παρουσιάζει μια πληρότητα ενός βιβλίου γραμματικής ή σύνταξης.

Όσον αφορά την έκδοση αυτού του βιβλίου, πρέπει να αναφερθεί εδώ ότι ένα τέτοιο βιβλίο με συγκεντρωμένες όλες αυτές τις εκπομπές που μεταδόθηκαν, αποφασίστηκε ύστερα από την εκδήλωση ενδιαφέροντος πολλών ακροατών να θυμηθούν, με περισσότερη ακρίβεια, βασικά σημεία των εκπομπών που τους ενδιέφεραν ή τους προβλημάτισαν και οι οποίοι θεωρούσαν πάντοτε χρήσιμη μια ενημέρωση, και ένα λεπτομερέστερο προβληματισμό, σε θέματα της γλώσσας μας. Για πολλούς τα γλωσσικά θέματα μετά από το πρώτο ερέθισμα – άκουσμα από το ραδιόφωνο είχαν ανάγκη να συμπληρωθούν και από μια προσεκτικότερη, ασφαλέστερη και διαρκέστερη θεώρηση και γνώση, που τη δίνει πάντοτε ένα συγκεκριμένο και γραπτό κείμενο, παρά ένα απλό μόνο άκουσμα όσο προσεκτικό και αν είναι.

Στο βιβλίο οι εκπομπές δημοσιεύονται με την ίδια ακριβώς σειρά που ακούστηκαν από το ραδιόφωνο, αλλά και με το ίδιο ύφος. Γι' αυτό ο αναγνώστης θα παρατηρήσει στη γλώσσα του βιβλίου, συχνά, γνωρίσματα του προφορικού λόγου, όπως: επαναλήψεις λέξεων ή φράσεων ή και θεματικών στοιχείων, παρεμβολές επεξηγήσεων ή άλλων παρενθετικών πληροφοριών – που θα μπορούσαν να ήταν περιττές σ' έναν καθαρά γραπτό λόγο –, αλλού ένα οικειότερο ύφος προφορικής κουβέντας κτλ. Όλα αυτά και ασφαλώς και άλλα, που ίσως θα ανακαλύψει ο αναγνώστης, δε θα τα συναντούσε κανονικά σε ένα κείμενο που θα είχε συνταχθεί από την αρχή ως γραπτός λόγος. Αποφασίστηκε όμως αυτός ο τρόπος δημοσίευσης, γιατί δεν άλλαζε τη φυσικότητα του αμεσότερου αρχικού ύφους και γιατί θα έκανε επίσης για πολλούς αναγνώστες ανετότερη την ανάγνωση ενός βιβλίου με θέμα τους κανόνες και τα προβλήματα της γλώσσας, αλλά και με περιεχόμενο και ύφος οικειότερο, ως πιο γνωστό από τη ραδιοφωνική ακρόαση.

Στο τέλος, μετά τις καθαρά γλωσσικές ενότητες δημοσιεύεται και ένα «Επίμετρο». Στο Επίμετρο περιλαμβάνονται και μερικές εκπομπές, έκτακτες, που μεταδόθηκαν με βάση την επικαιρότητα των ημερών, κατά το χρόνο μετάδοσης της ραδιοφωνικής σειράς. Τα θέματα και αυτών των εκπομπών, όπως ήταν φυσικό, σχετίζονται με κάποιον εορτασμό αλλά και δεν απομακρύνονται από τα θέματα της γλώσσας μας με τα οποία ασχολήθηκε όλη η ραδιοφωνική σειρά. Έτσι στο Επίμετρο υπάρχουν:

1. Δύο εκπομπές για τα Χριστούγεννα.

Διάλεκτοι και ιδιώματα της γλώσσας μας.

Α' μέρος: Ιδιωματικές λέξεις στον Παπαδιαμάντη.

Αποσπάσματα από το διήγημα του «Ο Αμερικάνος».

Β' μέρος: Παραδείγματα από διαλεκτικά κείμενα της νέας ελληνικής.

2. Δύο εκπομπές για την 25η Μαρτίου 1821.

Από τη γλώσσα της εποχής γύρω στην Επανάσταση του '21. Παραδείγματα από τα Απομνημονεύματα του Στρατηγού Μακρυγιάννη και άλλων αγωνιστών. Α' και Β' μέρος.

3. Δυο εκπομπές για το Πάσχα.

Λέξεις και φράσεις από τη γλώσσα της εκκλησίας που μπήκαν και χρησιμοποιούνται στη νεοελληνική γλώσσα.

4. Μία εκπομπή για την 28η Οκτωβρίου 1940.

Αποσπάσματα από πεζά και ποιητικά κείμενα της εποχής του '40, που γράφτηκαν με αφορμή τα γεγονότα εκείνου του πολέμου.

Η εργασία αυτή δεν μπορεί να αγνοήσει τις οφειλές της στα βιβλία και τα δημοσιεύματα που ήταν ευρύτερα γνωστά ως το χρόνο που άρχισε η παρουσίαση της από το ραδιόφωνο. Επειδή δεν κρίθηκε σκόπιμο να αναγραφούν παραπομπές στο κείμενο της εργασίας αυτής, παρατίθεται στο τέλος, με τις αναπόφευκτες επιλογές, η σχετική και χρήσιμη βιβλιογραφία των βοηθημάτων.

Τελειώνοντας θα ήθελα πριν από όλους να ευχαριστήσω τους αρμοδίους του ραδιοφωνικού σταθμού «ΡΑΔΙΟ ΗΧΩ» και των ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΗΧΩ ΤΗΣ ΔΡΑΜΑΣ για τις δυνατότητες που μου προσέφεραν, ώστε το περιεχόμενο αυτής της εργασίας να μεταδοθεί με τις καλύτερες συνθήκες από το ραδιόφωνο και τελικά να πάρει τη μορφή ενός βιβλίου.

Πολλές ευχαριστίες οφείλονται επίσης στην κυρία Σταυρούλα Γιαννάκη που είχε αυτά τα τρία χρόνια, που ακουγόταν η ραδιοφωνική σειρά, την ευθύνη και τη φροντίδα της εγγραφής και της μετάδοσης. Επίσης θέλω να ευχαριστήσω θερμά την κυρία Πιπίτσα Γιαννάκη για τις διορθώσεις της στα τυπογραφικά δοκίμια και το ενδιαφέρον της σε όλες τις φάσεις της εργασίας.

Τέλος ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω στον κύριο Θανάση Πολυμένη που ανέλαβε όλο το μόχθο της αντιγραφής του χειρογράφου – ενός χειρογράφου δύσκολου και όχι πάντοτε καθαρογραμμένου – και κάθε άλλης φροντίδας ως την εκτύπωση. Η εργασία αυτή για τη γλώσσα δε θα μπορούσε να πάρει τη μορφή που πήρε χωρίς την επιμέλειά του, την προσοχή και την ευαισθησία του για ένα χειρόγραφο που απαιτούσε, από τον άνθρωπο που θα το έκανε βιβλίο, προθυμία, εργατικότητα και γνώση.

Δράμα, Αύγουστος 1994

η σύνταξη του ρήματος αφορώ

Θα ήθελα ως τελευταίο θέμα της σημερινής εκπομπής να αναφέρω λίγα λόγια όχι για τη σημασία και τη μορφή αλλά για τη σύνταξη ενός ρήματος της αρχαίας γλώσσας μας και της καθαρεύουσας, που το χρησιμοποιούμε συχνά και για το οποίο συχνά επίσης αναρωτιούνται μερικοί ποια είναι η σωστή του σύνταξη. Πρόκειται για το ρήμα αφορώ που στα αρχαία σημαίνει βλέπω από ψηλά (από - ορώ), παρατηρώ, αποβλέπω αποσκοπώ και στη νέα γλώσσα, μόνο στο γ' πρόσωπο, σημαίνει ενδιαφέρει: π.χ. δε με αφορά κτλ. Η σύνταξη του ρήματος αφορώ προκαλεί κάποιες απορίες και προβλήματα, γιατί όσοι γράφουν δε συμφωνούν στη σύνταξη του: το πρόβλημα λοιπόν «αφορά όλους μας ή αφορά σε όλους μας»;

Το ρήμα αφορώ, που χρησιμοποιείται και στην αρχαία, στη μεταγενέστερη, στη μεσαιωνική και στη νεότερη ελληνική, στην αρχαιότερη γλώσσα συντασσόταν με απλή αιτιατική – όχι με την πρόθεση εις και αιτιατική – : «την πατρίδα εντεύθεν... αφορώ» (αγναντεύω από εδώ την πατρίδα). Σε μεταγενέστερα κείμενα παρατηρείται και η σύνταξη με την πρόθεση εις. Στο Συντακτικό της Ν. Ελληνικής, το πρώτο βιβλίο Συντακτικού της Νεοελληνικής Γλώσσας που μπήκε για πρώτη φορά στο ελληνικό γυμνάσιο το 1978 και που παίρνουν σήμερα όλοι οι μαθητές των γυμνασίων, γίνεται η εξής παρατήρηση:

«Το ρήμα αφορώ χρησιμοποιείται συνήθως στο γ' ενικό και στο γ' πληθυντικό πρόσωπο (αφορά, θα αφορά, αφορούν κτλ.) και κανονικά συντάσσεται μόνο με αιτιατική: Η υπόθεση αυτή αφορά τους γονείς. Αυτό δε με αφορά».

Όσο και αν ακούμε – και μάλιστα από την τηλεόραση – και διαβάζουμε: «Η υπόθεση αυτή αφορά στους γονείς» νομίζω ωστόσο ότι κανένας Νεοέλληνας δε θα ανεχόταν τη φράση: «Αυτό δε μου αφορά», έστω και από τη νοτιότερη Ελλάδα, που είναι ισοδύναμο με το: «αφορά σ' εμένα». Ακόμη κι αυτοί που λένε: «αυτό αφορά στους γονείς» θα έλεγαν με αντωνυμία ως αντικείμενο: αυτό δε σε αφορά, αυτό δεν τον αφορά. Αφού λοιπόν λέμε: αυτό δεν τον αφορά, σημαίνει ότι δεν μπορούμε να λέμε «αυτό δεν αφορά σ' αυτόν» ή «αυτό δεν του αφορά». Γι' αυτό – και όχι μόνο γι' αυτό το λόγο αλλά και για όσα άλλα αναφέρθηκαν – η σύνταξη του ρήματος αυτού στη νέα ελληνική είναι σωστότερη με απλή αιτιατική: Αυτό αφορά όλους, λοιπόν, και όχι: «σε όλους», Τα κυβερνητικά μέτρα αφορούν όλο τον ελληνικό λαό.

Τελειώνοντας το κεφάλαιο του ρήματος αφορώ θα ήθελα να διατυπώσω ανακεφαλαιωτικά μια σκέψη που αναφέρεται και στο ρήμα αυτό αλλά και στους λόγους υπάρξεως της εκπομπής που μας δίνει την ευκαιρία να μιλούμε γι' αυτό και για άλλα γλωσσικά προβλήματα. Θα έλεγα λοιπόν: Η σωστή χρήση της γλώσσας μας δεν αφορά μόνο τους φιλόλογους αλλά όλους μας και δεν μπορούμε να λέμε πολύ εύκολα τη λανθασμένη και αφύσικη φράση: η γλώσσα δε μου αφορά ούτε ακόμη και αν θα την πούμε και συντακτικώς σωστή: η γλώσσα δε με αφορά. Γιατί οι πολιτιστικές αξίες, και μια από αυτές είναι και η γλώσσα, αφορούν τον καθένα μας αλλά και όλους μας μαζί.

σελ. 222 - 224